

ТАЪЛИМ ОЛУВЧИЛАРНИНГ БИЛИМ ОЛИШЛАРИГА ОИД ДИДАКТИК МАТЕРИАЛЛАРДАН ФЙДАЛАНИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ

¹Агафонов Александр Алексеевич

Казан федерал университети (Россия)

²Қиличев Суннат

Гулистон давлат университети ўқитувчиси

³Монасипова Рената

Гулистон давлат университети ўқитувчиси

ARTICLE INFO

Received: 04th June 2023

Accepted: 12th June 2023

Online: 13th June 2023

KEY WORDS

Таълим олувчи, дидактик материал, маъруза, амалий, машғулоти.

ABSTRACT

Ушбу мақолада таълим олувчиларнинг билим олишларига оид дидактик материалларидан фойдаланишнинг педагогик асослари тадқиқ қилинган. Турли ўқув машғулотларини ташкил қилиш да улардан фойдаланиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилган.

Фанларни мустақил ўзлаштиришида маъруза машғулоти асосий ўринни эгаллайди. Ўқитишнинг қийин масалаларидан бири талабаларда маъруза эшитиш жараёнида диққатлилик ва фаоллик кўникмаларини шакллантиришдир. Маъруза қизиқарли, самарали, мантиқан тўғри тузилган ва муаммоли вазият туғдиришга мўлжалланган бўлиши лозим. Маъруза мобайнида имкони борича талабалар маъруза материалларини ўзлаштиришга ҳаракат қилиши лозим.

Педагогикада талабаларнинг таълим жараёнидаги фаоллигини оширишга қаратилган қатор ўқитиш методлари маълум, улар қаторига муаммоли ўқитиш, контекст ўқитиш, иш фаолиятини ифодаловчи ўйинлар, роллар бажариш ва бошқаларни киритиш мумкин. Аммо бундай ўқитиш методларидан ўқув жараёнида кенг фойдаланилади деб бўлмайди, чунки ҳар бир машғулоти таълимга хос педагогик изланишни, юксак касбий маҳоратни, ижодий ёндашувни ва кўп вақтни сарфлашни кўзда тутати ва талаб этади. Маъруза машғулотларини ташкил этишнинг бир-биридан тубдан фарқ қилувчи уч хил ёндашув мавжуд: *оғзаки-иллюстратив, технологик ва изланувчи-ижодий*.

Оғзаки-иллюстратив ёндашув, асосан ўқитувчининг ахборот бериши, талабаларнинг қабул қилаётган билимини тўплаши ва хотирасида сақлаши билан белгиланиб, у анъанавий метод ҳисобланади. Талаба томонидан олинган билимларни амалда қўллаш кўникмалари синови ва имтиҳонларда текшириб кўрилади, яъни талаба хотирасидаги билимларга қаратилган тўғридан-тўғри саволларга жавоблар ифода этилади. Бу тизимдаги билимлар «Информатика ва ахборот технологиялари» фанида асосий тушунчаларни талабаларнинг эсида сақлаб қолиши натижаси ҳисобланади. Шу сабабли, ўқитувчининг асосий вазифаси зарурий ахборотни маълум қилиш ва уни хотирада мустаҳкамлаш устида ишлашдир.

Таълимга *технологик ёндашувнинг* умумий характеристикасини (қисмларга ажратмаган ҳолларда) таълимнинг репродуктив даражаси сифати мисолида қараймиз.

Маъруза матни аниқ қайд этилган ўқув мақсадига мос ҳолда тузилган, махсус қисмларга ажратилган ўқув материални тавсия этишнинг альтернатив йўллари қўзда тутди ва ўқув ишлари юқори натижаларга эришишига қаратилган. Бундай йўналтирилганлик машғул бўлиш, мусобақалашиш ва ўзаро ёрдамлашиш элементларидан ҳоли эмас, шунинг учун у талабаларда минимал, яъни ўзлаштириши зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларни эгаллатиш жараёнида кўпроқ самара беради. Технологик ёндашувни маъруза машғулотида қўллаш ўқитувчи томонидан қўйилган ўқув мақсадларига кафолатли эришиш имконини беради.

Таълимга *изланувчи-ижодий ёндашувдаги* мақсад-талабаларда маъруза матнидаги муаммоларни ҳал этиш, янги, охиригача тугалланмаган тажрибани мустақил ўзлаштириш қобилиятларининг шахсий маъно касб этишини ривожлантиришдан иборатдир. Бундай ёндашув таълим мазмуни шахсни тадқиқотчилик йўлига бошлаш ва унинг жадал ижодий фаолияти характери билан боғлиқ.

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, педагогикада ҳам технологик, ҳам изланувчи-ижодий ёндашувлар зарур, уларнинг ҳар бир маъруза матнларида қўлланиши бўйича ўз ўрнига эга, шу жиҳатдан уларнинг оптимал равишда бирга қўшиб олиб борилиши, бизнингча, мақсадга мувофиқдир.

Педагогикада таълим даражалари талабаларнинг ўқув материалларини руҳий жиҳатдан қай йўсинда ўзлаштиришларини аниқлашга ёрдам бериб, улар:

- ахборотни билиш, ёд олиш ва сўзлаб бериш;
- репродуктив фикрлаш;
- продуктив фикрлаш;
- изланувчи-ижодий фикрлаш имкониятларини беради.

Ахборотни билиш, ёд олиш ва сўзлаб беришда талабанинг эслаб қолиш ва таҳлил қилиш қобилияти билан боғлиқ бўлган билимлари текширилади.

Репродуктив ўзлаштириш даражаси талабадан аввал ўзлаштирган билимлари асосида мустақил иш бажариш талаб этилади.

Продуктив даражадаги ўзлаштириш талабадан ўзлаштирган билимлари негизда ностандарт масалаларни ечишда мустақил фикр юритишни талаб этади. Бу фаолият тайёр қоида ёки тасвир асосида эмас, балки талаба томонидан тузилган алгоритм билан боғлиқ.

Изланувчи-ижодий даражадаги ўзлаштириш талабадан ижодга интилувчи, ўзига хос ноанъанавий ёндашувга доир фикрлаш қобилиятига эга бўлишни талаб этади.

Ижод - бу моддий ва маънавий сферада янгилик барпо этиш ҳисобланади. Шу сабабли изланувчи-ижодий даража деганда, ижодга яқинлашувни, ижодий фаолиятга ноанъанавий ёндашувни, фикрлашни, ҳаёл қилишни тушунилади.

Шу сабабли талабаларнинг фанларни мустақил ўзлаштиришлари ва билим даражаларини аниқлаш учун назорат топшириқлари муҳим аҳамиятга эга бўлиб, айниқса, таълим тизимида назорат топшириқларини талабаларнинг билим даражаларига мос даражада тузиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Таълим тизими тузилишидаги кенг қамровли ислохотларни республика педагоглари илғор педагогик технологияларни ўзлаштириш ва ўқув жараёнига қўллаш билан мустаҳкамлашлари зарур деб ўйлаймиз. Бунинг учун педагоглари ўқув

жараёнига, технологик ёндашувга ўргатиш талаб этилади, бу эса нафақат фойдаланиш, балки уни Ўзбекистон тажрибалари, анъаналари, маданиятини ҳисобга олган ҳолда ривожлантириш имконини беради. Технологик ёндашув доирасида яратилган «Информатика ва ахборот технологиялари» фанидан маъруза матнига доир дидактик лойиҳалаш усулларига бўлган муносабат ўқув жараёнини оқилона, шу билан бирга ижодий режалаштириш, янги фикрлар билан бойитиш, уларнинг натижаларини баҳолашга ёрдам беради.

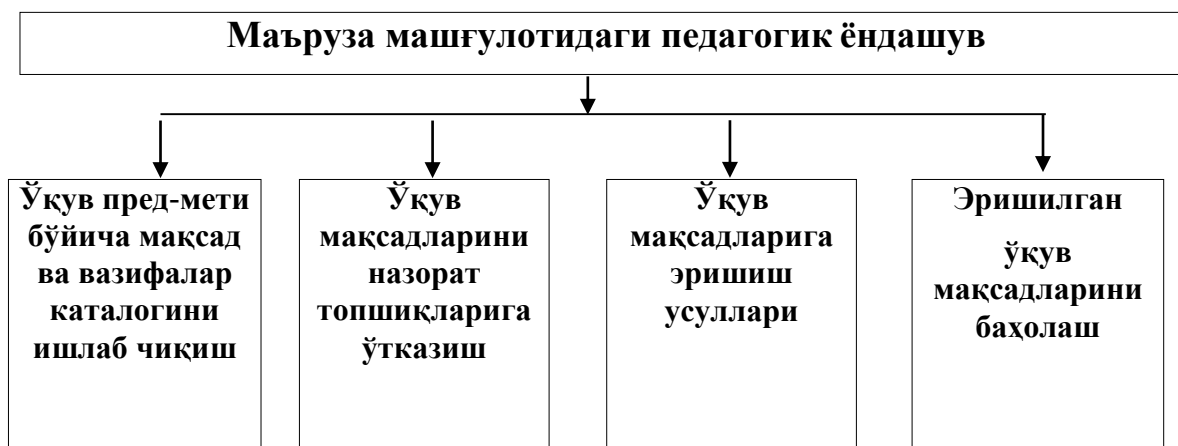
Маъруза машғулотларининг асосий технологик жиҳати-ўқув жараёнининг сўнгги натижаларига йўналтирилганлигини кузатишдан иборатдир, яъни талаба ўз имконияти даражасига мос кафолатланган билим олишга эътибор қаратилган. Бу эса маъруза машғулотларида берилган билимларни ўзлаштиришда талабаларнинг яқкалашишига олиб келади. Маъруза машғулотларидаги бундай технологик ёндашув таркибига қуйидагилар киради:

- "Информатика ва ахборот технологиялари" фанининг ҳар бир маъруза машғулоти бўйича мақсад ва вазифалар рўйхатини ишлаб чиқиш;
- ўқув мақсадларини назорат топшириқларига ўтказиш (айлантириш);
- мақсадга эришиш усуллари;
- эришилган ўқув мақсадларини баҳолаш.

Юқорида саналган таркибий қисмларнинг ҳар бири оптималлаштирилган педагогик амаллар тизимини ташкил этади. Маъруза машғулотларидаги педагогик ёндашувнинг тузилиши 1-жадвалда келтирилган.

1- жадвал.

Маъруза машғулотларидаги педагогик ёндашувнинг тузилиши

Маъруза машғулотларидаги педагогик ёндашувларнинг асл моҳияти шундан иборатки, унда ўқитувчи-педагог одатда ўз олдида талабалар ўқув материалнинг мазмунини, моҳиятини тушуниб, ўзлаштириб олиши, маълум билимларни эгаллаб амалиётда қўллашга ўрганиши мақсадини қўяди. Педагог ўз олдида қўйилган мақсадларга эришганлик ёки эришмаганликни билишнинг аниқ воситалари бўлгандагина ўқитувчи ўзининг меҳнати самарали эканлигига ва танлаган услублари мақсадга мувофиқлигига ишонч ҳосил қилиши мумкин.

Педагогик технологияда назарда тутиладиган мақсадларни қўйиш ўзига хос бўлиб, бу хослик, таълим мақсадлари ўқувчилар ҳаракатида ифодаланадиган ва аниқ кўринадиган, шунингдек, ўлчанадиган натижалар орқали белгиланади.

Талабанинг характерларида ифодаланадиган натижалар, *таълимнинг вазифалари* дейилади, бундай маънода таълим вазифалари ўқувчи машғулотнинг охирида билиши ёки бажара олиши мумкин бўлган тушунчаларни англатади. Вазифаларни ўлчаш, аниқлаш, ўқитишни қайта такрорлаш имконига эга бўлиш учун ҳар бир мақсадга эришиш мезонини билиш керак, яъни таълим мақсадини унга эришганлик ҳақида аниқ ҳулоса чиқариш мумкин бўладиган қилиб қўйилиши керак.

Педагогик адабиётларда вазифалар баъзан "таққосланадиган педагогик мақсадлар" деб ҳам қаралади. Ўқитиш вазифаларини яъни, таққосланадиган мақсадларни ишлаб чиқишни енгиллаштириш учун уларнинг таърифида ўзлаштирган талабалар эгаллаган малакаларини ифодаловчи феъллардан фойдаланиш мумкин. Масалан, талаба:

- фойдаланиш қондасини билади;
- берилганлардан натижаларни келтириб чиқаради;
- қоида(қонун)ни ишлатади;
- фикрлаш мантиқида хато ва камчиликларни топади ва ҳ.к.

Таълим вазифаларини(таққосланадиган таълим мақсадларини) белгилашда қийинчиликлар ҳам бўлиши мумкин. Масалан, ўқитиш натижаларини бўлакларга бўлиш ва алоҳида - алоҳида таҳлил қилиш зарур бўлганда айрим таълим мақсадларини бўлакларга бўлиш ва тўғри таҳлил қилиш қийинлашади.

Бундай ҳолларда Б.Блум таксономиясига асосан умумий мақсадлардан фойдаланиш мумкин. "Таксономия" тушунчаси объектларни ўзларининг табиий боғлиқлиги ва хосиятларига кўра иерархик(кўп босқичли) тузилиши асосида синфларга ажратиш ва тартибга солишни англатади.

Маъруза машғулотларидаги технологик ёндашувнинг асосий элементларидан бири ўқув мақсадларини назорат топшириқларига ўтказишдан иборатдир.

Янги педагогик технологияларга асосланган маъруза машғулотларини ўтказишга доир ўқув жараёнини ташкил этишда назорат топшириқларини ишлаб чиқиш ўқув мақсадлари билан узвий боғлиқ амалга ошириш лозим.

Бу ерда мақсад(ўргатиш, тушунтириш, кўрсатиш, сўзлаб бериш ва ҳ.к.) деганда ўқитувчининг фаолияти назарда тутилса, вазифаларга ўргатиш натижалари киритилади. Демак, вазифалар деб талабаларнинг дарс бошланганда билмай, сўнггида ўрганган(машғулот давомида бажара олмаган) ҳаракатларини тушуниш лозим.

Маъруза машғулотларида вазифаларни аниқ белгилаш ўқитувчига катта вазифа юклайди ва қуйидаги талабларни қўяди:

- ҳар бир вазифани «дарс якунида талабалар қуйидагиларни бажара олишлари лозим...» деб бошлаш;
- ҳар бир вазифани тартибга солиб чиқиш;
- ҳар бир вазифани феъллар билан якунлаш;
- ҳар бир вазифани талабалар бажара олиш имконияти даражасида қўйиш;

- ҳар бир вазифада фақат битта натижани қўзлаш;
- вазифани, унинг ишлатилишини мезонлаш ва мақсадга эришганлигини аниқлаш мумкин бўладиган қилиб қўйиш лозим.

References:

1. Qilichev, S. T., & Samatov, U. S. (2021). MagistrLAR tomonidan elektron ta'lim resurslarini yaratishda foydalanilayotgan dasturlar. GulDu axborotnomasi.
2. Qilichev, S. T. Masofaviy ta'lim tizimida o'quv resurslarini yaratib beruvchi Ispring dasturining imkoniyatlari. O'zbekiston olimlari va yoshlarining innovatsion ilmiy-amaliy tadqiqotlari mavzusidagi Respublika.
3. Qilichev, S. T. O'qitish jarayonida elektron ta'lim resurslarining o'rni va ahamiyati. O'zbekiston olimlari va yoshlarining innovatsion ilmiy-amaliy Tadqiqotlari mavzusidagi Respublika.
4. Qilichev, S., & Butaboyev, A. (2022). ELEKTRON TA'LIMNING O 'QUV-USLUBIY TA'MINOTINI YARATISHDA WEB TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. Science and innovation, 1(B8), 268-274.
5. Butaboyev, A., & Qilichev, S. (2022). ODDIY DIFFERENSIAL TENGLAMALAR VA ULARNING SISTEMALARINI BERILGAN BITTA NUQTADA YECHISH TEXNOLOGIYASI. MATHCAD DASTURI TARKIBIDAGI RKADAPT VA BULSTOER FUNKSIYALARINING QO 'LLANILISHI. Science and innovation, 1(A8), 123-128.
6. Qilichev, S. T. O'qitish jarayonida elektron ta'lim resurslarining o'rni va ahamiyati. O'zbekiston olimlari va yoshlarining innovatsion ilmiy-amaliy Tadqiqotlari mavzusidagi Respublika.
7. Niyozov, M. B., Berdiqulov, L. I., & Qilichev, S. T. Axborot resurslarini yaratishda web texnologiyalardan foydalanish. Masofaviy ta'lim makonini takomillashtirishda axborot resurslari va texnologiyalari integratsiyasi va didaktik ta'minoti. Respublika miqyosidagi ilmiy konferensiya. Toshkent-2020.
8. Qilichev, S., & Muxamadov, A. (2023). SUN'IY INTELLEKT ALGORITMIGA ASOSLANGAN SPORTCHILARNING SALOMATLIK MONITORINGINI BOSHQARISH TIZIMI. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(5 Part 2), 194-199.
9. Abduraximov, D., Taniberdiyev, A., Monasipova, R., & Ismatillayev, A. (2023). INCREASING THE EFFICIENCY OF ORGANIZING LESSONS. Modern Science and Research, 2(5), 1171-1175.
10. Абдураимов, Д. Э. Ў. (2021). Малика Норкуловна Норматова, and Рената Фидановна Монасипова. " ЛИБМАН ТИПИДАГИ ИТЕРАЦИН УСУЛНИ ЭЛАСТИКЛИК НАЗАРИЯСИ МАСАЛАСИГА ҚЎЛЛАШНИНГ МАТЕМАТИК МОДЕЛИ.". Science and Education, 2, 15-20.
11. Абдураимов, Д. Э. Ў., Норматова, М. Н., & Монасипова, Р. Ф. (2021). ЛИБМАН ТИПИДАГИ ИТЕРАЦИН УСУЛНИ ЭЛАСТИКЛИК НАЗАРИЯСИ МАСАЛАСИГА ҚЎЛЛАШНИНГ МАТЕМАТИК МОДЕЛИ. Science and Education, 2(1), 15-20.
12. Saidov, J. D., Quدراتov, A. N., Islikov, S. X., Normatova, M. N., & Monasipova, R. F. (2023). Problems of Competency Approach in Developing Students' Creativity Qualities for.
13. Ахатов, А. Р., & Тишликов, С. А. (2016). Методы повышения достоверности передачи и обработки информации в системах электронного документооборота на основе

нечеткой семантической гиперсети. Проблемы вычислительной и прикладной математики, (3), 10-19.

14. Ахатов, А. Р., & Тишликов, С. А. (2015). Оптимизация достоверности передачи и обработки электронных документов на основе свойств моделей переходного процесса. Химическая технология. Контроль и управление», ТГТУ, (1), 61.

15. Тишликов, С. А., Жуманов, И. И., & Юлдошев, О. (2012). Контроль достоверности информации электронных документов на основе нейронечеткой семантической гиперсети. «Химическая технология. Контроль и управление», (6), 38.

16. Жуманов, И. И., & Тишликов, С. А. (2011). Интерактивное обнаружение и исправление ошибок в текстах систем электронного документооборота. «Илмий тадқиқотлар ахборот-номаси», СамДУ, Самарқанд, (1).

17. Tishlikov, S., Ismatillayev, A., & Mavlonov, S. (2023). METHOD AND ALGORITHMS FOR CORRECTING ERRORS IN THE TRANSMISSION OF TEXT INFORMATION. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(5 Part 2), 262-266.